

LADISLAV VUKELIĆ

u spomen

Ladislav Vukelić rodio se 15. I. 1921. u Senju, gdje polazi pučku školu i sedam razreda gimnazije. Za vrijeme rata privremeno radi u rasadniku Šumarije Senj. Iza 1945. nalazi se na odsluženju armije u Puli i Otočcu. Godine 1947. vraća se iz vojske u Senj i radi neko vrijeme u Mlinu sve do Božića godine 1948., kada je zajedno s grupom senjske mladeži uhapšen i po postupku sproveden na suđenje u zatvor na Rijeci.

Kao i ostali, Lado je osuđen na 20 godina robije, koju izdržava u Rijeci, Lepoglavi...

Zbog narušena zdravlja otpušten je g. 1961. kući, dolazi u Senj, nema zaposlenja. Da se prehrani, slika kao amater za prijatelje i po narudžbi.

Pretpostavljamo da je u dvije zadnje godine života naslikao oko 80-100 slika, ulja na platnu i na lesonitu, te nešto više veoma uspješnih karikatura, obično na papiru olovkom ili u kombinaciji s akvarelom.

Motivi njegovih slika su Senj i sve što je samo senjsko: stare kuće, balature, uličice, slikoviti ambijenti, osobito bonaca u portu u kojem još nalaze sidrište posljednje bodulske bracere i leuti.

Njegove karikature obični su radnici-fakini, mali, siromašni, izgubljeni i gotovo napušteni ljudi s nekim svojim urođenim manama ili sklonostima za piće, dokolicu.

Godina 1962. izvanredno završava VIII. razred senjske gimnazije i maturu u nakani da se upiše na likovnu akademiju u Zagrebu. Podmukla bolest, i posljedica duge robije, prekinula je sva nadanja i Lado umire 15. X. 1963. oplakan od vjernih prijatelja i senjskih građana.

I ova I. izložba ponajboljih Ladovih radova upriličena je u Gradskom muzeju 26. VI. 1993., u povodu 30. godišnjice njegove smrti.

Prema svemu vjerujemo da smo ispunili njegove davne želje i obveze rodnoga grada i priznali Ladu, makar i posmrtno, vrijednost i trajnost eminentnoga senjskoga slikara - amatera.

Ante Glavičić

Karikature (lijevo) Senjski kanonik Josip Banić i (desno) Jure Skorup, boem i matičar Odbora Senjska Draga-Stolac, crtež-akvarel L. Vukelić (oko 1962.).

UZ 50. OBLJETNICU RAZARANJE CRKVE SVETOGA FRANJE - MAUZOLEJA SENJSKIH USKOKA

U više navrata krajem 15. i početkom 16. stoljeća tursko-martološke horde, nadirući s istoka, pustošile su i palile širu i bližu okolicu grada Senja. Uz mnoge i znamenite svjetovne i sakralne građevine uništen je franjevački samostan i crkva sv. Franje. Oko 1555. izgradnji tvrđave Nehaj, razgrađene su sve građevine izvan gradskih zidina. Kao naknadu za razgrađene crkvene zgrade austrijske su vojne vlasti od preostalog građevinskog materijala franjevcima unutar zidina Senja sa sjeveroistočne strane Velike place-Cilnice sagradile novi samostan i crkvu sv. Franje.

Od samog početka novoizgrađena crkva bila je posljednje počivalište znamenitih senjskih uskoka i članova njihovih obitelji, te fratara imenovanog samostana.

U crkvi je bilo uređeno više od pedesetak renesansno-baroknih grobnih raka uskoka i drugih uglednih ličnosti, kriptâ, u kojima su se pokapali fratri samostana. Sve te grobnice pokrivalo su teške kamene ploče, iznimni likovni, reljefni i epigrafski spomenici, kamena djela uglavnom domaćih majstora, koji su izvanredno dobro poznavali tehniku obrade kamena, izrade reljefnih prikaza grbova, profilacija i natpisa znamenitih pokojnika.

Uz nadgrobne ploče, izrađene nakon 1558., bilo je pronađeno i starijih, koje su vjerojatno prenesene iz neke razgrađene crkve izvan zidina.

Da se i dalje ne bi gazile i oštećivale vrijedne nadgrobne ploče, one su pri obnovi crkve sv. Franje oko g. 1880., za vrijeme kanonika G. Bedinija, dignute sa svoga mjesta i ugrađene u okolne zidove glavne i pobočnih lađa. Izbačen je stari kameniti pod, a čitava crkva nanovo popođena tehnikom „mozaika“, izglaćanog šljunka i cementa. Tako se više nije znalo gdje su bile grobnice i gdje je tko bio pokopan, jer dokumentacija o tim poslovima nije sačuvana. Zbog toga staroga renesansno-baroknog inventara i drugih umjetnina, te uskočko-fratarskih grobnica i raka, crkva sv. Franje postala je senjska i, više od toga, velika hrvatska svetinja, neka vrsta mauzoleja.

U crkvi je posljednje počivalište našlo na stotine znamenitih uskoka i građana senjskih koji su za života svojim junačkim djelima obranili preostale dijelove hrvatske države i više od jednog stoljeća apsolutno dominirali jadranskim morem i priobalnim krajevima i time održavali kontinuitet hrvatske mornarice i hrvatske kopnene vojske.

Za vrijeme kapitulacije Italije (8. IX. 1943.) grad Senj i dijelove Hrvatskog primorja zaposjele su partizanske postrojbe. Senj je postao glavna partizanska luka i veliko skladište osvojene ratne opreme i hrane.

Da bi se paralizirale buduće partizanske akcije, njemačko zrakoplovstvo je 7. i 8. X. 1943. bombardiralo grad Senj i senjsku luku. Tada je, uz velike ljudske žrtve i razaranja, do temelja srušena crkva sv. Franje. Crkva spomenik-hram Gospodnji, pretvorena je u golemu ruševinu koja je do dna duše potresla Senjane i sve one koji su cijenili ovu veliku hrvatsku svetinju i spomenik kulture. Gledajući tu nesreću, jedan je Senjanin u trenutku tuge i ponosa ispjevao, a Senjani iskomponirali i pjevali:

*„Kad će doći opet vrime ono,
da ja čujem svetog Franje zvono”,*

Pogled na ruševine - ostatke crkve sv. Franje, snimak od sjevera, listopad 1943. Foto I. Stella.

pjevali i vjerovali, da će doći dan kada će biti obnovljena crkva ili izgrađen mauzolej uskoka, ali nažalost taj pjesnik još je živ, a želja mu se nije ispunila. Ali on i ostali Senjani i dalje vjeruju da će se ostvariti njihovi snovi, za koje su u ne tako davnoj prošlosti znali imati neprilika s vlastima kada bi zapjevali „*Kad će doći opet vrime ono...*”

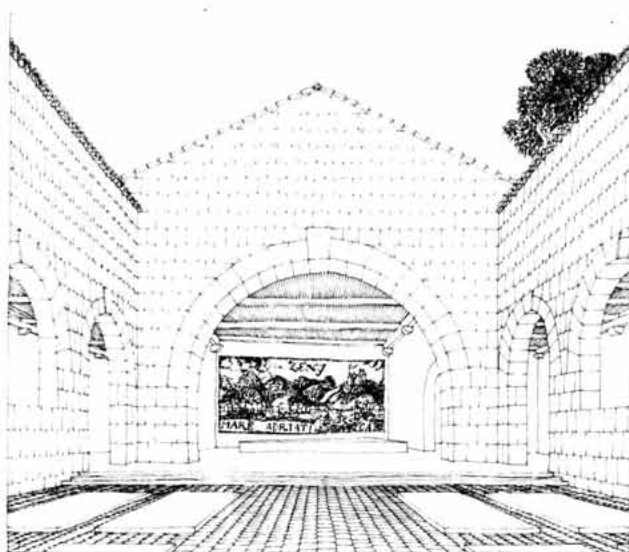
Hrvatska zemlja danas je slobodna, čitava hrvatska obala postala je jedinstveni dio zemlje, pa se čini kao da su Senjani zaboravili stare stihove pjesme o čudesnoj crkvi, hrabrim uskocima i slavnoj baštini.

Teško nam je vjerovati u „nehaj” sadašnjeg Senja, jer taj sveti prostor i mjesto pokoja mnogih slavni uskoka ostaje i dalje nedefiniran, neizgrađen, što bez obzira na rat i gospodarske teškoće ne služi na slavu Senja i čast Senjana, ali i korisnika tog prostora.

Da bi se ovaj sveti prostor uredio kako to dolikuje potomcima slavni uskoka, Hrvata, uz dosta poteškoća još je 1958. pokojni senjski konzervator dr. Vuk Krajač inicirao i osnovao Odbor za izgradnju uskočkog mauzoleja. Njegovom smrću 1962. a zatim i dr. Ivana Ribara (predsjednika Odbora) čitava je akcija zastala. Godine 1965. inicijativu ponovno pokreće Gradski muzej u Senju. Imenuje se i novi Odbor za izgradnju mauzoleja.

U to vrijeme velike simpatije prema Senju gradu, spomeniku i kolijevci hrvatske kulture i pismenosti, pokazuje Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, posebno akademici: Grga Novak, Branimir Gušić, Ferdo Čulinović, Mladen Kauzlarić, Andrija Mohorovičić, Vanja Radauš, Zlatan Sremec, Juraj Denzler, sveučilišni prof. dr. Mladen Hudec, književnici: Ivo Frangeš, Gustav Krklec, Vlatko Pavletić, Dragutin Tadijanović, Dobriša Cesarić i još mnogi drugi ugledni javni i politički djelatnici Hrvatske.

Uz njihovu pomoć osigurana su sredstva za kompletno arhitektonsko snimanje i arheološko-povijesno istraživanje Senja, prvenstveno minulog i zatečenog građevinskog nasljeđa.

Unutrašnjost prostora zamišljenog mauzoleja senjskih uskoka, prema projektu dr. Melite Viličić

Akcija je povjerena Arhitektonskom fakultetu - Odsjek za povijest arhitekture u Zagrebu, stručnjacima dr. Melite Viličić i njezinim suradnicima. Uz arhitektonska programirana istraživanja dr. M. Viličić zamoljena je da pomogne u izradi projekta izgradnje uskočkog mauzoleja, što je 1972., i učinjeno. Nažalost, projekt je izrađen i usvojen, ali grad Senj, odnosno tadašnje političko rukovodstvo nije pokazalo dovoljno interesa za ovu senjsku i hrvatsku baštinu, za toliko značajnu akciju, koja je odgođena pod motom „Valja pričekati bolja gospodarska vremena Senja”.

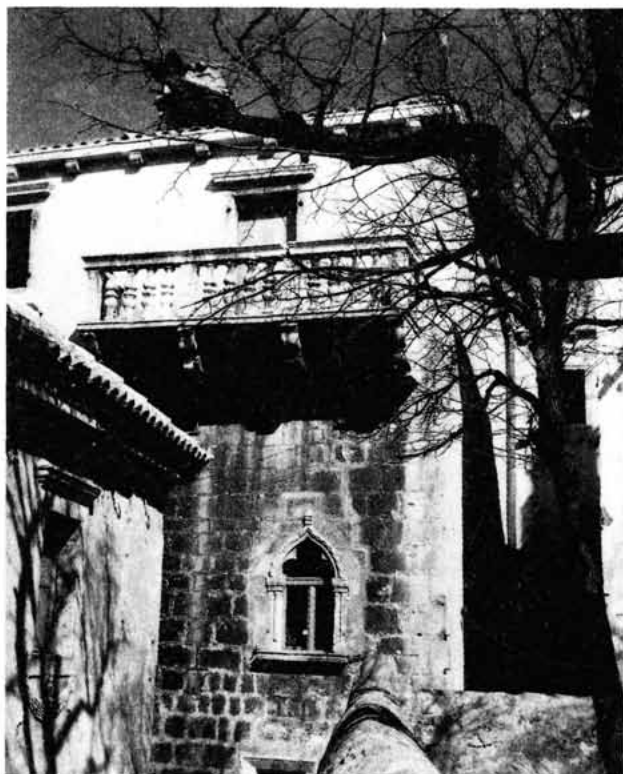
Da bi se na tom prostoru bar nešto učinilo, da bi se puku zamazale oči i time uklonila permanentnu opasnost od rušenja derutnog tornja, krajem 1989. započela je njegova obnova, koja je oko 1990. „nekako” završena. Ali, taj sveti prostor i dalje stoji neizgrađen i neuređan, i sve više pokriva ga trava zaborava.

Iz pijeteta prema baštini i na čast grada Senja nadamo se da će potomci hrabrih uskoka uskoro inicirati i započeti na ovome mjestu izgradnju uskočkog mauzoleja i da će iz njegova tornja ponovo odzvanjati zvon zvona svetoga Franje.

Ante Glavičić

UZ 30. OBLJETNICU OTVORENJA MUZEJA

Senj je stari i jedan od najslavnijih hrvatskih gradova, od iskona važno trgovačko-pomorsko i kulturno-političko središte Hrvatskog primorja i Like. O njegovu značenju uz pisane dokumente, svjetovne i sakralne građevine najrječitije svjedoče mnogobrojni arheološki nalazi iz svih epoha pronađeni na prostoru grada i bliže okolice u predjelima Lopice, Varoš, Višala, Trbušnjaka i Nehaja. Isto tako svjedoče brojna arheološko-povijesna istraživanja izvršena u senjskoj okolici, na teritoriju Krmpota, Krivog Puta, Vratnika, Krasna, Svetog Jurja, Starigrada, Stinice, Jablanca, Prizne i Karlobaga, gdje je otkriveno više od stotinu nepoznatih nalazišta, svjedočanstava kontinuiteta života čovjeka na ovim prostorima već punih 6000 godina. Da bi se ti ostaci prošlosti sustavno prikupljali i čuvali, pri senjskoj gimnaziji već od 1880. uređuju se i vode numizmatička i prirodoslovna zbirka kao začetak jednoga kompleksnog gradskog muzeja. Između dva rata, ugledniji građani kanili su u Senju osnovati muzej, ali u tome nastojanju nisu bili jedinstveni. Ipak su za te potrebe namijenili staru ruševnu kuću obitelji Vukasović, zvanu i *kuća Marije Terezije*.

Današnji izgled pročelja palače Vukasović - Gradski muzej Senj

U II. svj. ratu pri bombardiranju Senja razorene su gotovo sve okolne zgrade, ali stara ruševna kuća igrom slučaja ostala je pošteđena. U neposrednoj blizini stradao je gradski magistrat s kompletnom arhivom, teško je oštećena katedrala i dio kaptolskog arhiva, srušena je zgrada stare biskupije, propale su društvene prostorije senjskog kaptola i crkvenih organizacija, srušena je crkva sv. Franje, svojevrstan i jedinstveni lapidarij srednjovjekovnih spomenika na Jadranu.

Poslije II. svjetskog rata najveća društvena pozornost posvetila se obnovi preko 60% razorenoga grada i ono malo stare industrije i infrastrukture. Da bi se grad spomenik kulture i simbol uskoka zaštitio od samovolje pojedinaca, ali i neznanja, tadašnji senjski počasni konzervator dr. Vuk Krajač osniva 1953. Senjsko muzejsko društvo, koje si kao prioritet postavlja restauraciju *zgrade Vukasović* za potrebe muzeja.

Još 1954. započeli su prvi radovi koje se izvodilo u etapama, ovisno o osiguranim sredstvima. Do 1962. završeni su uglavnom svi vanjski radovi.

Od 1962. do 1964. završeni su svi unutrašnji građevinski i obrtnički radovi. Prethodnim radovima, rješenjem Narodnog odbora općine Senj, osnovan je 1962. Gradski muzej Senj kao kompleksna jedinstvena muzejska i kulturna institucija za grad Senj i širu senjsku okolicu.

Usporedno s radovima obnove i uređenja pristupilo se uređenju upravnih prostorija i stana domara. Godine 1963. otvorena je prva muzejska zbirka iz novije senjske povijesti. Tada se osniva fotolaboratorij, biblioteka i naveliko se prikuplja arheološka i druga muzejsko-arhivska grada.

Na osnovu takve aktivnosti otvorena je 1964. u prizemlju muzeja nova arheološka zbirka i lapidarij, a malo kasnije i hidroarheološka zbirka s nalazima iz senjskog podmorja. Od 1965. uz znatne napore redovito se svake godine organiziraju stručne organizacije -

Dvorište palače Vukasović - Gradski muzej Senj, stanje oko godine 1940.

obilaze se podgorska, planinska i priobalna naselja i prikuplja napuštena etnografska građa od koje je 1966. uređena etnografska zbirka senjskih Bunjevaca-Podgoraca. Isto tako intenzivno se vrše pripreme i 1965. pokreće izlaženje znanstveno-popularne edicije, *Senjskog zbornika*, od kojega će ove godine izaći 20. broj.

Isto tako kompletiraju se arhitektonska, građevinska istraživanja Senja, koja uspješno vodi dr. Melita Viličić, profesor Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu. Rezultat njezina istraživanja je i učinjeni doktorat na temu Senja i njegova arhitektonskog razvitka tijekom 2000 godina opstojnosti.

U svome radu muzej se otvara srodnim znanstvenim institucijama i eminentnim znanstvenicima, koji dolaze na senjsko područje u cilju raznovrsnih istraživanja koja rezultiraju mnogobrojnim otkrićima do tada zaboravljene, prešućivane i nepoznate starije i novije senjske prošlosti.

Godine 1966. u cijelosti su uspješno završeni radovi obnove tvrđave Nehaj, toga jedinstvenog arhitektonskog, fortifikacijskog spomenika i simbola hrvatskog otpora i samobitnosti na ovome dijelu zemlje. U tvrđavi je 1988. uređena i još se uvijek dopunjuju muzejska zbirka *Senjski uskoci i Senjska kapetanija*.

Uz izlaženja *Zbornika* Gradski muzej i Senjsko muzejsko društvo organizirali su i uspješno završili tiskanje brojnih djela (pretisci senjskih glagoljskih inkunabula *Spovid općena, Korizmenjak*), te zbirka pjesama nekih izuzetnih senjskih pjesnika. Isto tako pokrenuli smo i ponovno izlaženja *Senjske metle i škavacere* (1965.) i organizirali više od 50 značajnih proslava, skupova uz velike senjske ali i hrvatske jubileje i sjećanja na znamenite ličnosti iz starije i novije hrvatske i senjske prošlosti.

*Dvorište - unutrašnji dio palače
Vukasović - Gradskog muzeja*

Ladu u spomen, otvorenje izložbe u Gradskom muzeju 26. VI. 1993., ulja bonaca u portu i rodna kuća S. St. Kranjčevića (Senj 1962.)

Uz navedene radove Muzej je obnovio akciju i osnovao Odbor za izgradnju uskočkog mauzoleja. Ta akcija lijepo je počela, ali je ubrzo prestala, ne krivnjom Muzeja ili minulog režima, već zbog teškog nemara nekih rukovodećih Senjana koji nisu dovoljno voljeli i cijenili baštinu svoga grada.

Ove godine, kada se navršava 50 godina od rušenja crkve sv. Franje, vjerujemo da će mladi naraštaji odaniji prošlosti smći snage da ostvare san mnogih mrtvih i živih Senjana, i da će opet zvoniti zvona svetog Franje.

Isto tako već dulje Gradski muzej u Senju vodi brigu o staroj gradskoj vijećnici s lođom, najoriginalnijem srednjovjekovnom spomeniku Senja i Jadrana, koji potječe iz kraja 13. st. Ovu zgradu planirali smo restaurirati i u njoj urediti muzej hrvatskoga glagoljskog tiskarstva i glagoljske književnosti Hrvata. U izvršenju ove inicijative Muzej ima dosta poteškoća, ali su one nažalost tipično senjske...

Ove godine započele su i u tijeku su pripreme za obilježavanje 500. obljetnice osnutka i rada senjske glagoljske tiskare, te 300. obljetnice kako je u Zagrebu nasuprot Banskim dvorima i Hrvatskom saboru, 1694. Senjanin Pavao Ritter Vitezović u svojoj kući osnovao Zemaljsku tiskaru. Vjerujemo da će i Gradski magistrat podržati akciju Muzeja u restauraciji lođe, spomenika iznimne originalnosti i vrijednosti. U ovom kratkom izvješću u povodu 30. obljetnice osnutka i kontinuiranog društveno-kulturnog i znanstvenog rada muzeja, te 40. obljetnica osnutka i rada Senjskog muzejskog društva nije prilika da se navode i sve druge poduzete ili pokrenute akcije te djelatnosti koje uspješno izvršava Muzej, ali treba naglasiti da je učinjeno mnogo na razvitku muzejske, te arhivsko-konzervatorske djelatnosti i da s njezinim rezultatima grad Senj može biti potpuno zadovoljan.

Ante Glavičić

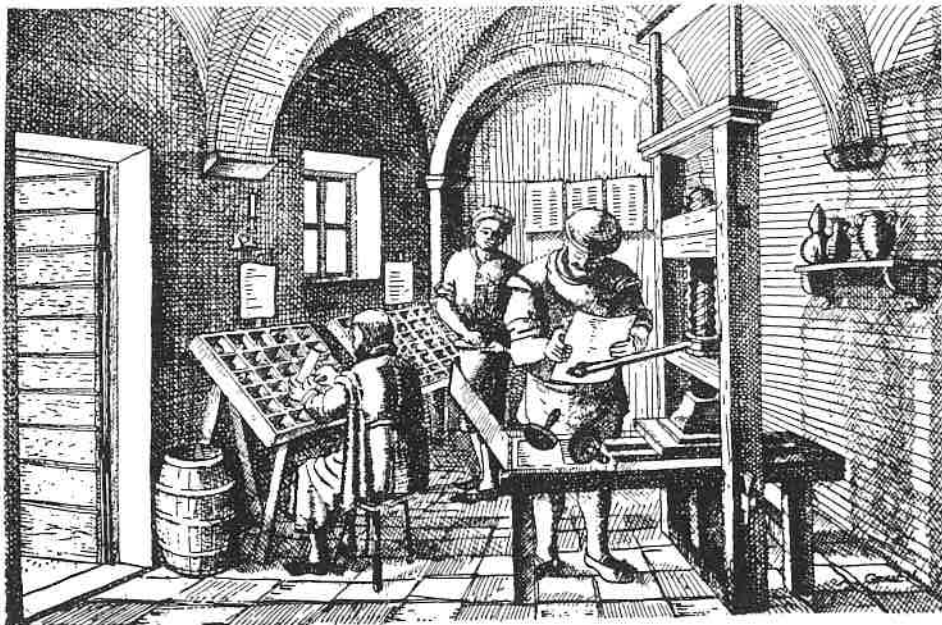
**PRIPREME I SUDJELOVANJE GRADSKOG MUZEJA I
SENJSKOGA MUZEJSKOG DRUŠTVA, TE GRADA SENJA
U OBILJEŽAVANJU 500. OBLJETNICE OSNUTKA I
IZLAŽENJA SENJSKOGA GLAGOLJSKOG MISALA, TE
300. OBLJETNICE OSNUTKA PRVE ZEMALJSKE
TISKARE PAVLA VITEZOVIĆA U ZAGREBU 1694.**

U osvitu velikih hrvatskih proslava 500. obljetnice osnutka (1494.) i rada senjske glagoljske tiskare i 300. obljetnice osnutka i rada prve Zemaljske tiskare Senjanina Pavla Vitezovića u Zagrebu (1694.) naša je sveta obveza poradi velikoga senjskog doprinosa hrvatskoj kulturi i pismenosti pozvati na suradnju i okupiti sve mjerodavne znanstvene i javne kulturne djelatnike da svim srcem materijalno i moralno podupru organizaciju proslava koje imaju hrvatski i svjetski značaj.

Uvodno je potrebno zbog tadašnjih vojnih i gospodarskih prilika navesti riječi znanstvenika M. Breyera: „*A POVIJEST GRADA SENJA, KOLIJEVKE HRVATSKOG TISKARSTVA, VEDRA JE TOČKA U TAMI DALEKIH I ZLOSRETNIH DANA. ONA UVELIKE DOPRINOSI DICI OVOG NAŠEG DRAGOG NAM GRADA NA MORU. ONA NAM POSVJEDOČUJE, DA NIJE SVA SLAVA U PRKOSNO NAORUŽANOJ SENJSKOJ RUCI, KOJA SE USPJEŠNO OPIRALA NADMOĆNOM, SILOVITOM DUŠMANINU, VEĆ DA JE TA RUKA BILA BLAGOSLOVENA I NA PODRUČJU ZNANJA I UMIJEĆA, NAPOSE NA POPRIŠTU NAJSTARIJE HRVATSKE KNJIGE*“ (Hrvatski kulturni spomenici, Senj I. 1940.)

Početkom travnja 1493. senjski kanonik Blaž Baromić vratio se iz Venecije u Senj i dopremio tiskarski stroj, glagoljska slova i druge potrepštine za rad Senjske glagoljske tiskare. Važno je istaći da je prva hrvatska tiskana glagoljska knjiga, slavni *Misal po zakonu rimskog dvora*, dotiskan 22. veljače 1483., a to znači da je prva hrvatska glagoljska tiskara utemeljena nešto prije, svakako godine 1482. Prema istraživanjima nekih znanstvenika ovaj je *Misal* tiskan u Kosinju u Lici, dok drugi to niječu i navode Veneciju kao mjesto tiskanja *Misala*. Iza toga iz tiska je godine 1491. izašao glagoljski *Brevijar*, za koji jedni znanstvenici pretpostavljaju da je također tiskan u Kosinju, što potkrepljuju izvještajima o obilasku po Lici senjskog biskupa S. Glavinića.

Drugi znanstvenici ponovno niječu hrvatstvo i ovoj glagoljskoj inkunabuli, koja je po njima tiskana najvjerojatnije u Veneciji. Odmah iza spomenutog, tiskan je 13. ožujka 1493. drugi *Brevijar*, za koji se u kolofonu izričito navodi da je tiskan u Veneciji. Ali ovdje se mora primijetiti da je za tisak ovog *Brevijara* morala biti osnovana glagoljska tiskara ili se za taj rad iznajmilo prostor neke druge mletačke tiskare. I ovdje se mora dodati da su tiskarske pripreme, pa i sam tisak *Brevijara*, morali započeti g. 1492. Bez obzira na nejedinstvo stavova, dok se ne dokaže suprotno, glagoljski *Misal* (I. godine 1483.) držimo da je tiskan u Kosinju ili nekom drugom kulturnom središtu u Hrvatskoj (Modruš, Senjska Draga?). U ovoj prilici mora se spomenuti još jedan relevantan nalaz koji je pronašao senjski kanonik pop Vlado Kraljić pri uređenju crkvenog arhiva u Senju 1971. On je pronašao jednu vizitaciju iz 18. st. u kojoj je kraća obavijest koja zasnjeđuje da je u Senjskoj Dragi (dakle negdje uz samostan i crkvu sv. Križa) bila uređena

Unutrašnjost „senjske“ glagoljske tiskare, prema zamisli prof. Mate Grgića. Zv. Kulundžić, Senjski zbornik II. 1966.

· 8 · 10 · 12

č. u. p. g. (tj. 1494.)

Misalca avgusta dan' ž. (tj. 7)
 ovi misali biše početi i s-
 vršeni vSeni. Kraljujući ta-
 da svitlomu kralju ugr's-
 komu Ladislavu. I siedi
 tada na přest(o)lě apusto-
 lskom' svet(o)mu o(t)cu Aleks-
 andru papi šest(o)mju. A biše
 štampani s dopušćen(i)em' i vo-
 lju g(ospodi)na b(iskup)a,
 od d(omon)ia Blaža B-
 arovića i domina Salvest-
 ra Bedričića i žakna Gašp-
 ara Turčića. B(og)' nas' spasi
 Amen'.

Misalca avgusta dan' ž. (tj. 7)
 ovi misali biše početi i s-
 vršeni vSeni. Kraljujući ta-
 da svitlomu kralju ugr's-
 komu Ladislavu. I siedi
 tada na přest(o)lě apusto-
 lskom' svet(o)mu o(t)cu Aleks-
 andru papi šest(o)mju. A biše
 štampani s dopušćen(i)em' i vo-
 lju g(ospodi)na b(iskup)a,
 od d(omon)ia Blaža B-
 arovića i domina Salvest-
 ra Bedričića i žakna Gašp-
 ara Turčića. B(og)' nas' spasi
 Amen'.

Zadnja stranica, kolofon senjskog glagoljskog Misala, tiskanog u Senju 1494.

glagoljska tiskara, a dotični da je vidio glagoljske knjige koje su ovdje u Dragi bile tiskane (typographia glagolitica fuit). I ovu vijest neki znanstvenici umanjuju navodeći da *Brevijeri* nisu tiskani u ovdašnjoj tiskari. Međutim, mi mislimo da je u Senjskoj Dragi (prije ili poslije Senjske?) bila spomenuta glagoljska tiskara.

Dolazak Blaža Baromića u Senj bio je povod da su se oko njega okupili isto-mišljenici i suradnici s predispozicijama i dorasli da uspješno izvrše sve poslove oko tiskanja knjiga. Bili su to Silvestar Bedričić i Gašpar Turčić, koje s Blažom Baromićem s pravom nazivamo pionirima hrvatskog tiskarstva.

Oni su u „hiži Silvestra Bedričića” (koja se svakako nalazila u blizini katesrale) krajem 1493. morali početi s pripremama, slaganjem i tiskanjem „*Senjskog Misala*”. Za sada je to prva hrvatska glagoljska tiskara za koju se zna da je djelovala u Hrvatskoj i da je tu tiskan *Misal*, glagoljskim pismom i na hrvatskom narodnom jeziku.

„Dok su sretna Italija i čitav Zapad uživali u radosti i blagostanju renesanse, a njemački tisak pokazuje uzbuđenom svijetu netom tiskanu latinsku bibliju, plodove svoje crne umjetnosti, u Hrvatskoj zbog turske opasnosti vlada posvemašnja nesigurnost i počinjne velika hrvatska dijaspora. Ali siromašni narod sa svojim popovima glagoljašima ostaje na svojoj zemlji, postaje nositelj narodne svijesti, čuvar i branitelj hrvatskog jezika i običaja, napose Domovine.

Između sjaja renesanse u Italiji i osmanlijskog pritiska oblikuje se malen ali dalekovidan senjski kulturni ambijent, postojan čuvar glagoljskih tradicija koji je repertoarom glagoljskih tiskanih knjiga nastojao prenijeti bar plamičak kulturnog zamaha Europe u Hrvatsku, te očuvati, okupiti i ujediniti sve nacionalne snage pomoću tiskanih glagoljskih knjiga na svom hrvatskom jeziku.” Dr. M. Pantelić, Senjski zbornik, VI. 1975.

Uvodno je spomenuto da se ove godine navršava 280 godina od smrti znamenitog Senjanina *Pavla Vitezovića* (1652.-1713.), hrvatskog književnika i pjesnika, znanstvenika koji je prema meritornoj kritici, u svoje vrijeme gotovo osamljen, učinio više nego svi drugi učeni hrvatski ljudi zajedno. Širinom znanja, sposobnošću, temeljitošću, pristupom, idejama, Vitezović se izdvaja kao pjesnik (hrvatskog i latinskog stiha), vrсни povjesničar, arhivist, numizmatičar i heraldičar, zemljopisac i kartograf. Bio je član ekspertne grupe za razgraničavanje Hrvatske i Turske, agilan je zastupnik grada Senja u Hrvatskom saboru i na austrijskom dvoru, prvi je podžupan netom oslobođene Like i Krbave, utemeljitelj je i upravitelj prve hrvatske Zemaljske tiskare u Zagrebu (1694.), jezikoslovac i inicijator jedinstvenoga hrvatskoga pravopisa, latinske grafije i književnog jezika, autor hrvatsko-latinskog i latinsko-hrvatskog rječnika, preteča ilirskog preporoda, otac velike hrvatske ideje osamostaljenja i neovisnosti Hrvatske. Vitezović je hrvatski časnik, kapetan hrvatskoga konjaničkog saborskog puka, u čast zlatnog viteza i čast hrvatskog baruna. I na kraju svoga života i golemoga životnog opusa umire kao siromah i osamljenik u Beču godine 1713.

Zbog svih tih njegovih velikih djela dužni smo obilježiti 300. obljetnicu utemeljenja i početka rada Zemaljske tiskare Senjanina *Pavla Vitezovića* u Zagrebu. Držimo da će ovu proslavu podržati sve zagrebačke, a zatim sve hrvatske tiskare, izdavačke kuće, dnevnici tisak i ostali.

U svezi sa spomenutim jubilejem senjske i zagrebačke tiskare vjerujemo da će se hrvatske kulturne i znanstvene institucije, te visokoškolske institucije, do kraja 1993. i početka 1994. uključiti u program proslave, ako to već nisu učinile. Stoga predlažemo slijedeće:

1. podržati organizaciju međunarodnoga znanstvenog skupa na temu 500. obljetnice hrvatkoga glagoljskog tiskarstva u organizaciji Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, te Staroslavenskog instituta u Zagrebu;

2. raspisati natječaj za izradu slika-crteža, za izradu poprsja senjskog kanonika Blaža Baromića, prvaka hrvatskog glagoljskog tiskarstva i utemeljitelja senjske glagoljske tiskare, da se taj spomenik postavi uz pročelje senjske katedrale;

3. sudjelovati kod izrade skice teksta i mramorne spomen-ploče koja je sadržajem vezana za 500. obljetnicu glagoljske tiskare, a koja se postavlja na pročelje senjske katedrale u čijoj se blizini nalazila *Senjska glagoljska tiskara*;

4. Uključiti se i podržati akciju osiguranja sredstava za tiskanje pretiska faksimiliranog izdanja glagoljskog *Misala*;

5. podržati daljnje napore i znanstvenu pripremu obrade *Misala* za tiskanje kritičkog izdanja s komentarom;

6. sudjelovati u organizaciji prigodne izložbe uz senjsku i druge glagoljske tiskare, kao začetak osnutka Muzeja hrvatskoga glagoljskog tiskarstva i glagoljske pismenosti u Senju;

7. usporedno s time poduzeti potrebne mjere za izradu projektne dokumentacije za restauraciju Gradske lođe-vijećnice iz 13./14. stoljeća, u kojoj bi se uredio spomenuti Muzej i upravne prostorije Ureda za zaštitu spomenika kulture županije Ličko-senjske;

8. prikupljati znanstvene radove uz 500. obljetnicu senjske glagoljske tiskare i objavljivati priloge u jednoj reprezentativnoj monografiji u izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti;

9. organizirati znanstveni skup u Zagrebu u svezi s obilježavanjem 300. obljetnice osnutka i rada Zemaljske tiskare Pavla Vitezovića u Zagrebu 1694.;

10. organizirati prigodnu izložbu u Zagrebu i Senju svih djela i građe, te izdanja Pavla Vitezovića; prihvaćati slike i crteže i brinuti se za izradu, lijevanje i postavu poprsja Pavla Vitezovića, te otkriće spomenika u Zagrebu i Senju, u organizaciji Poglavarstva grada Zagreba, hrvatske metropole u kojoj je Vitezović živio i uspješno djelovao;

11. izraditi spomen-ploču i postaviti je na zgradi bivše Županije na Radićevu trgu, gdje je stajala kuća P. Vitezovića, a gdje je djelovala Zemaljska tiskara;

12. prikupljati znanstvena priopćenja na temu P. Vitezovića i Zemaljske tiskare u Zagrebu, izdati reprezentativnu monografiju u organizaciji grada Zagreba i Udruženja grafičke industrije grada Zagreba.

Uz navedene akcije Odbor proslave i komisije Odbora dopunit će i izmijeniti predloženi program, te obaviti niz drugih akcija koje su sastavni dio obilježavanja ovih velikih obljetnica hrvatskoga tiskarstava.

UZ 50. GODIŠNJICU KAPITULACIJE TALIJANSKE VOJSKE U SENJU I NJEMAČKOG BOMBARDIRANJA GRADA SENJA 1943.

Početkom mjeseca travnja 1941. raspadom nenarodne države kraljevine Jugoslavije, jake talijanske vojne formacije okupirale su bez borbe znatne dijelove Hrvatskog primorja. U Senju i okolnim mjestima ustrojeni su jaki talijanski garnizoni, ofenzivne baze koje su utvrđene bunkerima i ograđene žicom. Takvu sudbinu dijelio je i grad Senj sve do početka rujna 1943. kada je zbog značajnih uspjeha anglofilskih armija na zapadnom bojištu i uspješno izvršene invazije na jug Apeninskog poluotoka, te općih političkih prilika, došlo do kapitulacije Italije 8. IX. 1943.

U to vrijeme u Senju se nalazi jaki garnizon V. talijanskog armijskog korpusa, čije je sjedište tada u Crikvenici. Nešto prije u Senj je pristigla iz Hercegovine divizija „Murgia”, jedna od elitnijih talijanskih vojnih jedinica. I tako se u Senju i obližnjim utvrđenjima našlo 10.000 - 12.000 talijanskih vojnika s kompletnim lakim i teškim naoružanjem i znatnom komorom. U okolici Senja, Brinja i Žute Lokve nalazile su se u odnosu na talijanske, neznatne partizanske jedinice. Iskoristivši kapitulaciju Italije 8. IX. i demoralizaciju Talijana, ojačane partizanske jedinice svojom u odlučnošću i inventivnošću prisilile diviziju „Murgiju” i okolne posadne garnizone 14. IX. 1943. na bezuvjetnu kapitulaciju. Bile su to preostale talijanske jedinice koje su posljednje kapitulirale u Evropi. Talijani su u skladu s potpisanom kapitulacijom ostavili sve naoružanje i opremu i veće količine hrane, koja je i te kako dobro došla novo formiranim jedinicama i iz gladnjelom stanovništvu. Sva razoružana talijanska vojska krenula je prema Rijeci i dalje kućama na sjever.

Senj je oslobođen i odjednom je postao glavna partizanska luka Hrvatskog primorja i Like. U senjskoj luci našao je sidrište veći broj partizanskih ratnih i trgovačkih većih i manjih brodova. U Senj je stalno stizala i tu se prikupila velika količina raznovrsne ratne opreme, koja se otpremala u sigurne i slobodne prostore senjskog zaleđa, zapadne Like i Gorskog kotara. U tim danima jake njemačke snage iskoristile su situaciju i prodrle od Rijeke i Sušaka, osvojile teritorij uzduž Vinodolske doline i šireg zaleđa. Južno od Novoga teritorij Senja i dalje do Jablanca i Karlobaga njemačka vojska zauzela je tek iza 19. siječnja 1944.

Budući da je senjska luka postala glavna partizanska luka Hrvatskog primorja, u njoj su nalazili sidrište mnogi partizanski ratni i trgovački brodovi, te motorna vozila, a senjska skladišta - magazini bili su puni bojne opreme i hrane. Da bi se paralizirala aktivnost partizanske momarice, organizacija prometa, veze komandi i pripreme za daljnje ratne aktivnosti na moru i kopnu u tom dijelu Jadrana, njemačka vojna komanda odlučila je bombardirati Senj i neka druga primorska mjesta. Tako je dana 7. i 8. rujna 1943. iznenada i u više navrata njemačko ratno zrakoplovstvo bombardiralo Senj. Grad Senj odjednom je pretvoren u veliku ruševinu. Porušena su ili spaljena mnoga skladišta, oštećena luka i komunalni objekti, potopljeni ili oštećeni brodovi. Uz znatne ljudske žrtve srušene su drevne senjske crkve, a stradao je i kaptolski arhiv, te stara i nova rezidencija senjskog biskupa, srušene su neke kule i dijelovi starih bedema, srušen je gradski

magistrat sa starom arhivom, pučka škola i gimnazija s knjižnicama, zbirkama i arhivima. Srušena je tvornica duhana, paromlin i drugi komunalni objekti. U tako porušenom gradu gotovo da i nije bilo moguće obnoviti život i uništeno gospodarstvo. Nakon puna četiri mjeseca, oko 19. siječnja 1944., s istoka i zapada prema Senju prodiru jake njemačke snage, koje potiskuju partizansku vojsku i osvajaju čitav teritorij prema Brinju, Otočcu, Jablancu i Karlobagu. Ovakvo okupacijsko stanje potrajat će sve do 9. travnja 1945., kada s juga i istoka prodiru Dalmatinske brigade IV. armije NOV-a i oslobađaju Senj.

Ante Glavičić

Sмотра vojnih postrojbi pripadnika garnizona njemačko-hrvatske legije, podjela odlikovanja, Senj, Velika plac, ljeto 1944.

Smotra talijanskih vojnih formacija - garnizona u Senju, misa na blagdan Tijelovo, Velika plaza, ljeto 1944.

Razglednica „Krajačeva kuća” planinarski dom na Zavižanu, datirana 14. VIII. 1938.